

UDK 330.34:325.11 (497.6 Bihać) "1948/1961"
Pregledni rad

PRILOG PROUČAVANJU PRIVREDNIH I DEMOGRAFSKIH KRETANJA NA BIHAČKOM PODRUČJU OD 1948. DO 1961. GODINE

Admir Mulaosmanović

Institut za istoriju, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Članak pokušava pokazati kako su, u poslijeratnom razdoblju, privredna djelatnost i ukupan društveni razvoj mijenjali socijalnu i klasnu strukturu bihačkog stanovništva. Na osnovu statističkih pokazatelja prikazuju se unutrašnje migracije, kao i doseljavanje osoba sa drugih područja Bosne i Hercegovine, odnosno Federativne narodne republike Jugoslavije. Člankom se, zapravo, želi istaći činjenica da je Bihać u ovo-
me vremenu stajao na samom početku industrijalizacije.

Ključne riječi: Bihać, industrijalizacija, privredni razvoj, migracija, stanovništvo, demografija.

Uvod

Bosanskohercegovačka historiografija stoji pred velikim zadacima kada se radi o istraživanju prošlosti države i naroda koji u njoj žive, a posebno se to odnosi na razdoblje od 1945. do 1992. godine, u kojem je Bosna i Hercegovina bila sastavni dio zajedničke jugoslavenske države. To se, pak, naročito tiče valorizacije razvoja pojedinih gradova i regija unutar Bosne i Hercegovine koji su, slobodno se može reći, potpuno neistraženi. Industrijalizacija¹ u

¹ O tome se, zapravo, radi kada govorimo o razvoju Bosne i Hercegovine, odnosno, Jugosla-

Jugoslaviji počela je nakon Drugog svjetskog rata, dakle, u epohi socijalističke države u kojoj su živjeli južnoslavenski narodi do 1992. godine. Mali broj regija i gradova je industrijaliziran u ranijem periodu i kada se o njima govori ističu se Maribor, Ljubljana, Zagreb i Beograd kao jedini koji su uspjeli dostići nivo kojim su se svrstavali u red industrijskih gradova. Donekle je ovo stanje razumljivo uzmemo li historijske okolnosti u obzir i različite puteve razvoja pojedinih južnoslavenskih država i naroda. Naslijeđe imperija koje su vladale ovim prostorima veoma jasno se oslikavalo i na privrednom razvoju pojedinih zemalja.

Bosna i Hercegovina je bila agrarna država u kojoj seljaštvo dominira sve do 1945. godine, a i u narednih desetak godina ta situacija se nije radikalnije promijenila iako je nova vlast činila mnogo na tom planu. Prema veoma ambicioznom Prvom petogodišnjem planu donesenom 1947. godine, Bosna i Hercegovina je dobila veoma velike zadatke u procesu proizvodnje. Naglasak je stavljen na rudarstvo, građevinarstvo, šumarstvo i, donekle, tekstilnu industriju. Najnerazvijeniji dio Bosne i Hercegovine bila je Cazinska krajina. Grad Bihać koji, uz općine Cazin, Veliku Kladušu i Bosansku Krupu, predstavlja Bihaćku krajinu, koja kao cjelina postoji danas u geografskom i psihološkom smislu a ne administrativnom, nešto je odskakao od spomenutih općina u razvoju, ali nije bio blizu razvijenijih u Bosni i Hercegovini, još dalje od razvijenijih u Federativnoj narodnoj republici Jugoslaviji (FNRJ).

Razlozi takvom stanju su bili različiti. Bosna i Hercegovina je nakon Prvog svjetskog rata bila razorena zemlja, u koju nisu stigla značajnija sredstva za obnovu. Doda li se tome i višedecenijski privredni nazadak koji je ovu zemlju doveo u poziciju siromaštva i zaostalosti, situacija je pomalo jasnija. Također, finansijski tokovi u novoj državi zaobilazili su Bosnu i Hercegovinu dok su ulaganja od strane, Kraljevine SHS/Kraljevine Jugoslavije bila gotovo bez značaja tako da je, zapravo, privatna inicijativa nosila bosanskohercegovačku ekonomiju. S obzirom na slabost privatnog sektora, jasno je zašto je Bosna i Hercegovina zaostajala u razdoblju 1918-1941. Uzme li se u obzir i teška politička situacija kojoj su najviše doprinosili neriješeni nacionalni odnosi uslijed srpskih hegemonističkih pritisaka, stanje i nije moglo biti bolje, naročito za Bosnu i Hercegovinu.

vije (FNRJ/SFRJ), jer se razvoj mjerio rastom industrijske proizvodnje i rastom zaposlenosti u industriji.

Bihać, mali bosanski grad, 1945. godine je uslijed ratnih razaranja izgledao još manji. Pred njim se nalazilo doba u kojem je trebao da se oporavi i modernizira, što u datim uvjetima nije bilo nimalo lako. Koliko je promijenjen način privređivanja i koje su se promjene dogodile u demografiji, pokušat će se dati ovim prilogom da bi se bolje razumjeli ukupni procesi.

Početak industrijalizacije 1948. godine

Izuzmemo li prve dvije poslijeratne godine, koje su ionako bile godine osnovnih obnoviteljskih poduhvata u razorenoj zemlji, a nikako godine u kojima je došlo do znatnijeg razvoja, analizu treba početi sa 1948. godinom, koja je za ukupne društvene tokove u FNRJ veoma značajna, između ostalog i zbog toga što se od ove godine započeo graditi vlastiti ekonomski sistem nakon prekida sa SSSR-om i njegovim pogledima na socijalizam.² Nadalje, 1948. godine postavljene su teorijske osnove kasnije poznatog samoupravljanja, mada je praktični dio započeo 1950. godine, ali je, ipak, i teorija bila veliki domet s obzirom na situaciju u kojoj se Jugoslavija našla unutar komunističke vasseljene. Također je ova godina bila bitna zbog popisa stanovništva, na osnovi kojeg su se mogla pratiti kretanja i promjene u privrednoj, ekonomskoj, socijalnoj i demografskoj strukturi stanovništva i Bihaćke općine, a ujedno je to prva godina provedbe već spomenutog Prvog petogodišnjeg plana.

Upravo je ove 1948. godine izgrađena dionica Željezničke pruge Bihać–Lička kaldrma-Knin, čime se počelo sa povezivanjem Bihaćke krajine sa jadranskim gradovima. *Unska pruga* je gradove na obalama rijeke Une, a koji su od 1924. godine bili povezani tračnicama sa Bihaćem (Bosanska Krupa i Bosanski Novi), povezala sa širim teritorijem i otvorila im mogućnosti bržeg napretka.³ Izgradnja Pruge Zagreb–Bihać–Split doprinijela je značaju Bihaća kao malog željezničkog čvorišta. Objedinjavanje informativnog prostora dogodilo se već 1946. godine, kada je počeo izlaziti regionalni tjednik *Krajina*, čiji je prvi urednik bio historičar Enver Redžić, danas član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.

Za snažniji industrijski zamah bila je neophodna električna energija. Svakako je osiguravanje energenata bio i glavni zadatak državnog vrha, koji su

² Bilandžić D. 1985. 164.

³ Đug O. 1979. 2-8.

nastojali što prije i efikasnije riješiti.⁴ U prvom redu se počelo sa izgradnjom hidrocentrala, koje su trebale dati električnu energiju privrednim subjektima koji su izgrađivani. U 1950. godini započeta je izgradnja hidroelektrane u bihaćkom prigradskom naselju Kostela, a puštena je u rad 1954. godine, sa kapacitetom od 6 MW.⁵ Upravo u ovom razdoblju svoj rad započinju *Ružica*, tvornica tijesta, zatim parni mlin koji je bio veoma značajan zbog povećanja proizvodnje brašna i *4. novembar*, pilana koja radi od 1953. godine, kasnije integrirana u bosanskokrupsko preduzeće *Una*.

Ipak, najznačajniji momenat predstavlja pokretanje rada 50 tkalačkih strojeva u okviru novoosnovane tvornice *Kombiteks* 1957. godine.⁶ Upravo će *Kombiteks*⁷ biti glavni nosilac razvoja Bihaća i regije do osamdesetih godina 20. stoljeća kada ga je počeo potiskivati velikokladuški *Agrokomerc*. Zapravo su teškoće kroz koje je u ovom razdoblju prolazila jugoslavenska ekonomija dovele *Kombiteks* u poziciju gubitaka i tvornice sa velikim problemima u poslovanju. Već 1959. godine otvorena je *Polietilenka*, također nosilac industrijske proizvodnje u Bihaćkoj regiji, tvornica koja je nagovještavala mogućnosti pokretanja složenijih privrednih subjekata, čak i dolazak teške industrije.⁸ Njen utjecaj i značaj u čitavom razdoblju socijalističke države bio je veoma snažan i kao takva *Polietilenka* je uspijevala biti kreator društvenih događanja.

Tako je tekao i dovršen “prvi val” industrijalizacije na području Bihaćke općine. Do 1960/61. godine je, dakle, Bihać promijenio svoju dominantnu poljoprivrednu strukturu i ušao u red gradova u kojima je došlo do veće pojave radničke klase. Treba reći da je u 1952. godini bihaćko stanovništvo u 70%

⁴ Miličić B. 1991. 161-176.

⁵ Đug O. et al. 1979. 46.

⁶ Cvjetičanin B. 1982. 115-135.

⁷ Rješenjem Skupštine općine Bihać 11. aprila 1957. godine osnovan je “Prvi krajiški kombinat” koji je već naredne godine promijenio ime u Tekstilni kombinat “Kombiteks”. Izrastao je iz napuštene radionice Jugoslavenske državne željeznice koja je adaptirana u proizvodnu halu u koju je smješteno 56 razboja ATR. Već 1959. godine “Kombiteks” je počeo sa gradnjom predionice sa 20.000 vretena i tkaonicu. Taj je objekt pušten u redovnu proizvodnju 1962. godine. Ovo je, svakako, snažan pokazatelj utjecaja ove tvornice na transformaciju socijalne strukture bihaćkog područja, posebno iz razloga obimnijeg upošljavanja žena iz ruralnih krajeva. O tome kako je tekao taj proces i na koji način je nosio promjene, bit će govora kasnije.

⁸ Cvjetičanin B. 1982. 124.

poljoprivredno, a samo je 245 radnika bilo u industriji.⁹ Postavljene su solidne osnove za budući napredak i razvoj, a učvršćena je pozicija Bihaća kao političkog, kulturnog i privrednog centra sjeverozapadne Bosne. Značajno bi bilo napomenuti da su određeni događaji usporavali privredni razvoj čitave države. U prvom redu se to odnosi na sukob Staljin–Tito (1948-1953), a na lokalnom, krajiškom nivou bila je to Cazinska buna (1950), tako da se više, kada se radi o investicijama države u ovo područje, nije moglo niti očekivati.

Stanovništvo Bihaća u ovom periodu (1948-1961) živi teško. Permanen-tni rat koji je na ovome dijelu Bosne i Hercegovine trajao još od Kandijškog rata (1645-1669) pa sve do austrougarske okupacije 1878. godine naučio je ove ljude na oskudicu i siromaštvo. Dešavanja u Prvom i Drugom svjetskom ratu još su više doprinijela materijalnom nazadovanju i privikavanju na neimaštinu. Ipak, agrarna reforma i kolektivizacija sela nakon Drugog svjetskog rata dovela ih je u, možda, najtežu poziciju kada se radi o uvjetima življenja. Neimaština je bila strašna, a iz nje su veoma sporo i teško izlazili.

Neka obilježja kretanja lokalnog stanovništva 1948-1961.

Današnja općina Bihać je brojala 47 sela / naselja sa gradom Bihaćem i njegovim mjesnim zajednicama na širem području grada kao 48. jedinicom. Određeni popisi donose podatke za 64 sela/naselja, ali se razlika odnosi na 16 četvrti koje su već šezdesetih godina 20. stoljeća integrirane u gradsku cjelinu, tako da ih kao takve treba i tretirati. Prema popisu iz 1948. godine, područje današnje općine Bihać je imalo 35.502 stanovnika, dok je 1961. godine taj broj iznosio 45.884 stanovnika.¹⁰ Postoji nešto drugačija statistika kada su apsolutni brojevi u pitanju, ali s obzirom da se procentualno ništa ne mijenja, nepotrebno se upuštati u provjeru tačnosti. Sa 18 i više godina života na općini Bihać 1961. godine bile su 25.504 osobe, od toga 11.813 muških.¹¹ Ovaj podatak je relevantan za ocjenu brojnosti aktivnog stanovništva, ali samo za ovaj period, jer već sredinom šezdesetih godina 20. stoljeća žensko aktivno stanovništvo počinje snažnije sudjelovati u radu privrednih subjekata kao i u

⁹ Cvjetičanin B. 1982. 133.

¹⁰ Stanovništvo Bosne i Hercegovine. 1995. 44-45.

¹¹ Popis stanovništva 1961. (IV). 1967. 31.

ukupnom broju zaposlenih. To se naročito odnosi na već nekoliko puta spominjani *Kombiteks*, koji će zapošljavati gotovo čitave porodice. Prema govoru jednog stanovnika sa kojim je napravljen intervju, 1967. godine u toj tvornici je zajedno sa njegovom majkom počelo raditi još 5 njenih sestara iz sela Spa-
hići, čime su trajno promijenile mjesto boravka.¹² Doselile su se pretežno na područje Bakšaiša, bihačke mjesne zajednice. Vjerovatno je ovakvih slučajeva bilo puno i oni najzornije oslikavaju tokove industrijalizacije, ne samo na bihačkom području nego i u čitavoj Bosni i Hercegovini.

Grad Bihać u ovom razdoblju (1948-1961) dobiva skoro duplo stanovništvo. Od 8.344 stanovnika u 1948. ono dostiže 15.763 u 1961. godini, što znači relativno brzo. Prema tome, općina je u ovome trinaestogodišnjem razdoblju imala apsolutni prirast stanovništva od 10.382 osobe, od čega grad Bihać 7.419 novih stanovnika ili 71, 46%. Ovo je veoma dobar pokazatelj migracionih kretanja koji se manifestirao uslijed zvanične državne politike o povećanju broja radništva, odnosno smanjenju seljaštva i to se, naravno, događalo jednostavnim putem, seljak bi počeo raditi u tvornici i na taj način postepeno mijenjao svoj socijalni položaj.

Nacionalna struktura sela i naselja za ovo razdoblje nije poznata, jer u državnim i republičkim statističkim publikacijama nije obrađena. Detaljan prikaz urađen za Bihačku općinu datira iz 1981. godine, na osnovu kojeg je moguće napraviti određenu rekonstrukciju. Naime, sela su bila dominantno jednonacionalna, dok je sa mjestima koja su prerasla u naselja ta situacija nešto drugačija. Naselja su, također, većinom naseljena jednim narodom, ali sa određenim brojem pripadnika drugih naroda. Razlog tome je što su u takvim naseljima postojale javne i državne službe koje su obnašali kvalificirani kadrovi kojih nije bilo na lokalnom nivou i koji su dolazili čak iz drugih republika, o čemu će biti opširnije u slijedećem odjeljku. Ovim procesima je mijenjana nacionalna struktura, ali ne tako da bi ta promjena bila značajnija.

Nacionalna struktura Bosne i Hercegovine promatra se kroz odnose tri najbrojnija naroda, Bošnjaka, Srba i Hrvata, što je veoma značajno za razumijevanje područja današnje općine Bihać i njenih demografskih tokova. Također je interesantan status doseljenog stanovništva, čija analiza objašnjava ukupne procese migracija na ovom području.

¹² Razgovor sa Enverom Ramićem obavljen 9. 11. 2006. (U arhivi autora)

Broj dominantno bošnjačkih sela i naselja iznosio je 22 i to: Bajrići, Brekovica, Ćukovi, Izačić, Jezero, Klisa, Klokot, Kula, Kulen–Vakuf, Mala Peća, Muslići, Orašac, Ostrovica, Papari, Prnjavor, Ripač, Spahići, Srbljani, Turija, Velika Gata, Vikići i Vrsta.¹³ Ukupan broj stanovnika u ova 22 naselja u 1948. godini iznosio je 11.640, od kojih je Orašac imao najviše stanovnika, 1.500.¹⁴ Trinaest godina poslije, 1961. godine, u ovim mjestima živjelo je 14.774 stanovnika, a Orašac je ostao i dalje na poziciji najbrojnijeg, sa 2.281 stanovnikom.¹⁵

Iz ovog prikaza je vidljivo da muslimansko, odnosno bošnjačko stanovništvo pretežno ostaje na selu i teško se odlučuje za “radnički kruh”. Bilo bi veoma značajno istražiti u posebnom radu razloge takvog odnosa ove populacije sa tretiranog područja. Pored ekonomskih i političkih razloga psihološki su, također, veoma značajni, ako ne i presudni. Tu je, naravno, i zaostavština Drugog svjetskog rata, koja je, uz ostale razloge, muslimane dovela u “dobrovoljnu getoizaciju”, kao posljedica zaostavštine rata, ali ne kao negativne uloge Bošnjaka, već jednostavno postojanje bremenitosti događajima koji su se odigrali na području Krajine od 1941. do 1945. godine.

Sela sa dominantno hrvatskim življem bilo je 4 i to: Veliki Skočaj, Mali Skočaj, Međudražje i Zavalje. Ukupan broj stanovnika u ovim selima 1948. godine iznosio je 2.183 osobe, a najbrojniji bio je Veliki Skočaj sa 852 osobe.¹⁶ Statistika za 1961. godinu pokazuje da je u ovim selima živjelo 1.596 stanovnika, a i dalje je najbrojniji bio Veliki Skočaj sa 597 stanovnika.¹⁷ Prema navedenim podacima, vidljiva je i snažno izražena činjenica da je u ovim selima došlo do umanjenja broja stanovnika, a treba reći da je taj trend bio prisutan sve do 1981. godine. Također je uočljivo da prema popisima stanovništva u sva četiri sela nema priraštaja i da je depopulacija konstantna kada se govori o hrvatskim selima. Razlozi tome su, u prvom redu, odlazak radno aktivnog stanovništva u industriju i u javne službe. Treba istaći da su Hrvati svoje za-

¹³ Stanovništvo Bosne i Hercegovine. 1995. 44-45.

¹⁴ Isto.

¹⁵ Isto.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Isto.

poslenje u industriji pretežno nalazili u susjednoj Hrvatskoj, a određen broj i u poljoprivredi kojom su se tamo bavili.¹⁸ Iako je u ovom prvom poslijeratnom razdoblju politička preporuka bila da stanovništvo ne napušta čak ni srez, primjećuje se postojanje mogućnosti odlaska i u susjednu Republiku. U tom svjetlu treba gledati negativna demografska kretanja u hrvatskim selima Bihačke općine, ali i sjeverozapadne Bosne.

Većinskih srpskih sela bilo je 19 i to: Doljani, Donja Gata, Dubovsko, Gorjevac, Grabež, Grmuša, Hrgar, Jankovac, Kalati, Lipa, Lohovo, Lohovska Brda, Praščijak, Pritoka, Račić, Rajinovići, Teočak, Veliki Stjenjani i Zlopoljac. Ukupan broj stanovnika 1948. godine bio je 5.451, a najbrojniji su bili Doljani sa 658 stanovnika.¹⁹ U 1961. godini stanje se nije bitnije promijenilo, tako da je ukupan broj stanovnika bio 6.143, a najbrojnije selo je bilo Grmuša sa 629 stanovnika. U srpskim selima ne događa se depopulacija kao u hrvatskim, ali također nema niti porasta priraštaja kao u bošnjačkim selima. Na primjeru najbrojnijeg sela možemo zaključiti da niti jedno od njih nije razvijalo poljoprivrednu djelatnost i da su u njima ostajale samo starije osobe. U trinaestogodišnjem razdoblju najbrojnije selo je izgubilo taj primat i to uz gubitak 29 stanovnika (Doljani–Grmuša), a niti jedno, zapravo, nije imalo tendenciju prelaska u naselje, kao npr. nekoliko sela sa većinskim bošnjačkim stanovništvom (Ripač, Orašac, Velika Gata, Kulen–Vakuf, Brekovića, Srbijani).

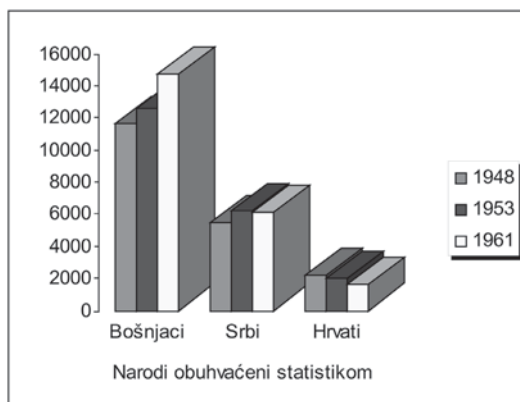
Od 47 sela 2 su bila mješovita – Baljevac, koji je imao hrvatsko i srpsko stanovništvo i Bugar, sa bošnjačkim i srpskim stanovništvom. Baljevac je imao 1948. godine 590 stanovnika, ali je depopulacija bila tako snažna da o tom selu 1981. godine nema podatka o broju stanovnika, dok ih je 1971. bilo svega 10.²⁰ Bugar je u trinaestogodišnjem razdoblju (1948-1961) povećao svoje stanovništvo sa 209 na 295 osoba,²¹ ali nije imao tendenciju većeg prirasta, tako da je i Bugar demografski stagnirao.

¹⁸ Kamberović H. 1991. 145-160.

¹⁹ Stanovništvo Bosne i Hercegovine. 1995. 44-45.

²⁰ Isto.

²¹ Isto.

Grafički prikaz 1. Demografski tokovi seoskog stanovništva bihačkog područja

Analiza procesa prelaska stanovništva iz seljaštva u radništvo, odnosno, prelaska stanovništva određene narodnosne skupine u industriju, građevinarstvo ili ostanku pri poljoprivrednoj djelatnosti pruža interesantne pokazatelje. Ovaj osvrt se odnosi na poljoprivrednu, industrijsku i građevinsku djelatnost, pošto su to dominantne djelatnosti, odnosno one koje najbolje oslikavaju procese kroz koje su prolazili seljaci određenog naroda na ovome području. Grafički prikaz oslikava 1961. godinu kao godinu završetka prve etape industrijalizacije bihačkog područja, kao i podatke o brojnosti određenih djelatnosti.

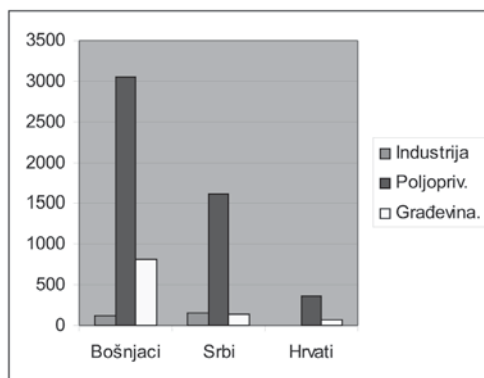
Tako je prema popisu stanovništva za 1961. godinu vidljivo da je bošnjačko stanovništvo ostalo dominantno poljoprivredno sa 3.048 aktivnih poljoprivrednih djelatnika. U industriji je bilo 119 radnika, a u građevinarstvu 815.²² Kada se govori o srpskim selima, tu je situacija drugačija i poljoprivredno aktivno stanovništvo je iznosilo 1.604 osobe, u industriji je bilo 153, a u građevinarstvu 142 radnika.²³ Najinteresantniji su pokazatelji za hrvatsko stanovništvo. U poljoprivredi je bilo 365, u industriji samo 3, a u građevinarstvu 77 osoba.²⁴ Sasvim je jasno da su Hrvati koji su odlazili u industriju mijenjali i mjesto boravka, a ako se uzme u obzir da su mnogi odlazili izvan ovoga područja, pa čak i izvan SR Bosne i Hercegovine, situacija je nešto jasnija. Da

²² Popis stanovništva 1961. (XIV), 1965, 259.

²³ Isto, 259.

²⁴ Isto, 259.

je ova konstatacija tačna, govore i statistički pokazatelji za bihačke gradske četvrti, većinski nastanjene hrvatskim življem (Kralje, Vedro Polje), u kojima je bilo relativno puno industrijskih radnika.²⁵ Što se, pak, tiče građevinarstva, mislimo da je potrebno dati određeno pojašnjenje. Naime, građevinski radnici su veoma lako stjecali to zanimanje, jer nije bila potrebna neka značajnija kvalifikacija da bi osoba bila građevinar. Ustvari, ti građevinski radnici su zapravo bili seljaci koji su se pored svog osnovnog zanimanja bavili dodatnom djelatnošću i tako doprinosili izgradnji države i kao takvi statistički vođeni kao djelatnici u građevinarstvu. Ovo pojašnjenje je bitno zbog boljeg razumijevanja učešća većeg broja Bošnjaka u građevinarstvu, zapravo, to ujedno potcrtava njihovu dominantnu poljoprivrednu djelatnost. Bošnjaka je bilo oko 7 puta više u građevinarstvu nego u industriji, dok je kod Srba ta situacija bila skoro uravnotežena—153 osobe u industriji, a 142 u građevinarstvu. Ukupan broj radnika u industriji iznosio je 275, što je tek nešto malo više nego u gradu Bihaću 1952. godine, kada je u njemu bilo 245 industrijskih radnika.²⁶ Grad Bihać je 1961. godine imao 1.104 industrijska radnika, što veoma jasno svjedoči o privrednim kretanjima koja su obuhvatila gradsko središte i njegove četvrti.²⁷ Također, ova činjenica pokazuje i migracione tendencije koje su postojale ka gradskom središtu, što pojašnjava i depopulaciju pojedinih sela / naselja ovoga područja u razmatranom periodu.

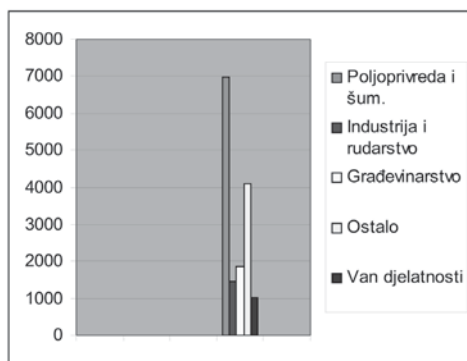

Grafički prikaz 2. Aktivno stanovništvo prema djelatnosti i narodnosti
- bihačko područje (ne uključuje grad i gradska naselja)

²⁵ Isto, 259.

²⁶ Cvjetičanin, B. 1982, 130.

²⁷ Popis stanovništva 1961 (XIV), 1965, 259.

Grafički prikaz 3. Odnos između glavnih djelatnosti aktivnog stanovništva bihačkog područja prema popisu 1961.

Doseljeno stanovništvo na područje Bihaća (1948-1961)

Pored unutrašnje migracije koja se odvijala unutar općine i sreza, u povećanju broja stanovništva učestvovali su i doseljenici iz drugih srezova Bosne i Hercegovine, ali i sa prostora čitave FNRJ. U razdoblju od 1948. do 1961. godine na područje općine Bihać doselilo se 8.147 stanovnika.²⁸ Na ovo područje se u 1946. i 1947. godini doselilo 550 stanovnika, što je značajan pokazatelj za relativno snažnu migraciju s obzirom na veličinu prostora i brojnost već prisutnog stanovništva. Zbir ovih brojeva pokazuje relativno veliko migriranje na ovim područjima.

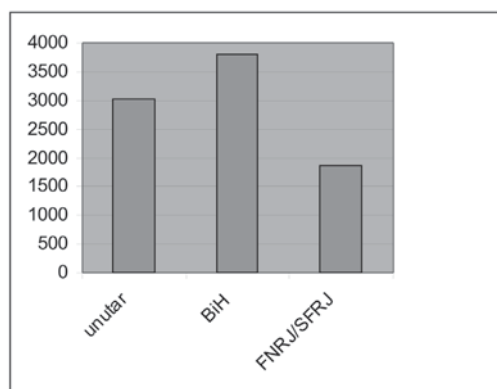
Od 1948. do 1961. godine broj stanovnika koji su izvršili unutrašnju migraciju iznosio je 3.020 ili 34,72% što je nešto malo više od 1/3 ukupno doseljenog stanovništva.²⁹ Broj onih koji su se doselili iz drugih regija, srezova ili kotara u Bosni i Hercegovini na područje Bihaćke općine iznosio je 3.792 osobe ili 43,54%, a iz drugih krajeva FNRJ 1.874 osobe, što u procentima iznosi 21,54%.³⁰ Iz drugih zemalja su stigle samo 3 osobe i stigli su iz socijalističkih zemalja. S obzirom da su u FNRJ pretežno dolazili inženjeri i stručnjaci iz SSSR-a, pretpostavka je da se ovi stranci nisu dugo zadržali nakon sukoba Staljin–Tito iz 1948. godine.

²⁸ Popis stanovništva 1961. (IV). 1967. 183.

²⁹ Isto.

³⁰ Isto.

Stanovništvo koje je dolazilo iz drugih krajeva Bosne i Hercegovine odnosno Federativne Narodne Republike Jugoslavije imalo je velikog utjecaja u migracijama na ovom području, što je vidljivo iz njihove brojnosti. Radilo se o osobama koje su imale određenu kvalifikaciju i koje su dolazile upravo zbog razvoja privrednih kapaciteta. Naime, sasvim je jasno da Bihać, a niti Bihaćka krajina, nisu imali školovano lokalno stanovništvo koje bi moglo pokrenuti proizvodnju u složenijim privrednim objektima. Pored toga, naravno, ne treba zanemariti doseljavanje prosvjetnih radnika, kojih, isto tako, nije bilo dovoljno, a potreba za njima je bila velika.

Grafički prikaz 4. Odnos između doseljenog stanovništva (period 1948–1961)

Intenzitet doseljavanja oslikava vrlo interesantnu situaciju za dulje razdoblje, ali i za pojedine godine. Najviše doseljenih je bilo u 1960. godini i iznosio je 1.550 osoba. Status ovoga stanovništva je bio sljedeći: 813 osoba sa statusom seoskog, 155 osoba mješovitog, a 577 imalo je status gradskog stanovništva.³¹ Relativno visok broj doseljenih osoba zabilježen je i u razdoblju od 1948. do 1952. godine i iznosio je 1.447, što je predstavljalo godišnji prosjek od oko 290 osoba.³² I u ovom razdoblju seosko stanovništvo najviše migrira i broji 799 osoba, dok je mješovitog 154, a gradskog stanovništva 490.³³

³¹ Popis stanovništva 1961. (IV), 1967, 247.

³² Isto.

³³ Isto.

Razdoblje od 1953. do 1955. godine još je dinamičnije i broj doseljenih iznosi 1.489 osoba, što čini godišnji prosjek od 496 doseljenih. Slično je stanje prema statusu doseljenih, tako da seosko stanovništvo broji 799 (kao i u razdoblju 1948-1952), mješovito 190, a gradsko 489 osoba.³⁴ Godina 1956-1957, dakle prema dvogodišnjoj statistici, broj doseljenih je iznosio 1.357 osoba ili 678,5 osoba godišnje. Prema statusu stanovništva promjene su minimalne, a brojčano je opet najviše seoskog stanovništva (765), mješovitog je najmanje (213), a gradskog je bilo negdje u svome prosjeku (371).³⁵

Do 1957. godine, dakle, postoje pokazatelji za razdoblja od četiri (1948-1952), tri (1953-1955) i dvije (1956-1957) godine. Zaključno sa 1958. godinom tu su pokazatelji za svaku godinu posebno do 1961, koja je hronološki granična godina bitna za ovaj rad, a statistički podaci za 1960. već su prikazani. U 1958. godini doseljeno je 811 osoba, od čega je sa statusom seoskog stanovništva bilo 525, mješovitog 97, a gradskog 183 osobe.³⁶ Trend je isti i za doseljeno stanovništvo čiji broj se povećava, a tako je i u 1959. godini, u kojoj je na područje Bihaća doselilo 1.060 osoba, od čega je status seoskog stanovništva imalo 560 doseljenika, mješovitog 130, a gradskog stanovništva 366.³⁷

U 1961. godini zabilježen je primjetan pad u doseljavanju, tako da su samo 432 osobe stigle na ovo područje, od toga 262 osobe sa statusom seoskog stanovništva, 53 mješovitog i 13 gradskog.³⁸ Na osnovu ovih podataka može se zaključiti da je u 1961. godini došlo do dovršenja procesa koji je nazvan „prvi val“ industrijalizacije i da se poklapa sa pokušajem državnog vrha da izvrši privredne reforme u FNRJ.³⁹ Time je, zapravo, na ovome području došlo do izgradnje osnovne privredne infrastrukture, koja je trebala dati poticaj daljem napredovanju i razvijanju. To se i dogodilo, ali tek desetak godina poslije, kada sazrijeva situacija za dolazak teške industrije koju su mogli izgrađivati bosanskohercegovački i krajiški kadrovi, podržani svojim političkim predstavnicima u institucijama Republike i države.

³⁴ Isto.

³⁵ Isto.

³⁶ Isto.

³⁷ Isto.

³⁸ Isto.

³⁹ Bilandžić D. 1985. 223.

Zaključak

Privredna djelatnost na području Bihaća u razdoblju od 1948. do 1961. godine donijela je mnoge promjene u strukturalnim obilježjima bihaćkog društva, čime je promijenjen socijalni položaj velikog dijela lokalnog stanovništva. Na račun seoskog uvećano je radničko stanovništvo, a privredni razvoj doveo je i do relativno jakih migracija ka ovome području, gdje se pored gradskog i mješovitog naseljavalo i seosko stanovništvo.⁴⁰ Naravno, treba napomenuti da je najveći broj doseljenih radio u drugim djelatnostima, a ne u poljoprivredi, a i oni iz poljoprivrede brzo su gubili dotadašnji status.

Početak industrijalizacije povezan je sa početkom provedbe ideje o radničkom samoupravljanju, što je predstavljeno hronološkom povezanošću. Međutim, onoliko koliko početak industrijalizacije nije u vezi sa uspostavljanjem novog privrednog sistema, kraj "prvog vala" definitivno jeste. Naime, u godini u kojoj je na područje Bihaća doseljeno najviše osoba uslijed privrednog razvoja došlo je do velikog poremećaja u jugoslavenskoj ekonomiji. U 1960. godini ostvarena je stopa rasta industrijske proizvodnje od 4,1%, a planirano je 15,6%, što predstavlja ogroman podbačaj.⁴¹ Tako je otvoren put privrednim reformama od 1961. godine, a time i početak laganijeg razvoja, pa čak i stagniranja u šezdesetim godinama 20. stoljeća. Takve tendencije nisu zaobišle niti bihaćko područje.

IZVORI I LITERATURA

a) Statistički izvori

- *Popis stanovništva 1961. (aktivnost i delatnost)*. Knjiga XIV (1965). Beograd: Savezni zavod za statistiku SFRJ.
- *Popis stanovništva 1961. (vitalna, etnička i migraciona obeležja)*. Knjiga IV (1967).

40 U razdoblju od 1948. do 1961. seoskog je stanovništva ukupno migriralo 4.523 osobe, a unutrašnjom migracijom bilo je zahvaćeno 3.020 osoba. Znači da su 1.503 osobe došle sa drugog područja Bosne i Hercegovine ili FNRJ.

41 Bilandžić D. 1985. 251.

Beograd: Savezni zavod za statistiku SFRJ.

- *Stanovništvo Bosne i Hercegovine (narodnosni sastav po naseljima)*. 1995. Zabreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske.

-

b) Knjige i članci

- Bilandžić D. 1985. *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (glavni procesi 1918-1985)*. Zagreb: Školska knjiga.
- Đug O. 1979. "Za ukupan napredak područja presudno je brže razvijanje privrede". u: Đug O. (gl. ur.) *Privredni i društveni razvoj područja Osnovne privredne komore Bihać*. Beograd: NIGP Privredni pregled. 2-8.
- Cvjetičanin B. 1982. "Decenije veće od stoljeća (poslijeratni razvoj)" u: Radulović, M. (gl. ur.) *Bihać*. Beograd: NIŠRO Turistička štampa-Samoupravna interesna zajednica kulture Bihać. 115-135.
- Kamberović H. 1991. "Intenzitet prelaska radne snage iz agrara u industriju u Bosni i Hercegovini od 1945. do 1953. godine". *Prilozi (27)*. Sarajevo: Institut za istoriju. 145-160.
- Miličić B. 1991. "Pogled na društvene prilike sela u Bosni i Hercegovini 1945-1953. godine". *Prilozi (27)*. Sarajevo: Institut za istoriju. 161-176.

c) Interview

- Razgovor sa Enverom Ramićem. (Sarajevo: 9. 11. 2006)

SUMMARY

A CONTRIBUTION TO THE STUDY OF ECONOMIC AND DEMOGRAPHIC TRENDS IN THE BIHAĆ REGION FROM 1948 TO 1961

Economic activity in the region of Bihać in the period from 1948 to 1961 led to numerous changes in the structural characteristics of the local society, thus changing the social status of a great portion of its population. The number of workers grew at the expense of rural population. Such a development brought about a relatively strong wave of migration to this part of the country.

The beginning of industrialisation was linked to the introduction of the idea of workers' self-government. However, to the extent in which the very beginning of industrialisation is not related to the establishment of a new economic system, the end of the "first wave" definitely was closely linked to it. Namely, the year marked by the greatest migration to the region of Bihać due to its economic development, brought about great distortions in the Yugoslav economy as the whole. In 1960, the growth rate of industrial production was 4,1%, while the planned growth was 15,6%, which represents a huge failure. This opened up the way for economic reforms in 1961, and consequently to a slowdown of development, and even to stagnation in the 1960s. Logically and expectedly, these trends did not bypass the region of Bihać.

Key words: Bihać, industrialisation, economic development, migrations, population, demography

Predavanja

sa tribine Instituta za istoriju u Sarajevu

Lectures

at the Tribune of Institute for History in Sarajevo